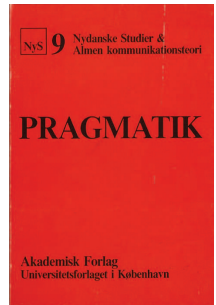

NyS

Titel:	Pragmatikkens kommunikationsfællesskaber
Forfatter:	John Edelsgaard Andersen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 9. <i>Pragmatik</i> , 1978, s. 139-152
Udgivet af:	Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

John Edelsgaard Andersen

PRAGMATIKKENS KOMMUNIKATIONSFÆLLESSKABER.

Normalt har kært barn mange navne, men af og til gælder det omvendte, at kært navn får mange børn. Det er tilfældet med pragmatikken¹⁾. Kategorien anvendes i flere forskellige vidensområder, og er i tidens løb blevet brugt til at betegne teorier, der er vidt forskellige fra det, vi idag forstå ved en sprogpragmatik. Det gælder for eksempel for Kants brug af det pragmatiske som et område, der er systematisk underordnet det praktiske, idet det pragmatiske betegner den ikke moralske evne til, ud fra kendskab til verden, at sørge for at tingene falder ud til egen fordel. For den senere positive videnskab bliver det pragmatiske et centralt princip, med den ikke uvæsentlige pointe, at det praktiske og det pragmatiske bliver ensbetydende. I forlængelse heraf gør William James pragmatisme til et almentkendt begreb. Det pragmatiske princip reducerer sandhed til nytte, i en "det er resultaterne der tæller teori". Herfra stammer dagligsprogets opfattelse af "pragmatisk" som identisk med "uoprigtig", "uvederhæftig". Pragmatismen i James' udformning var et perfekt ideologisk udtryk for det amerikanske samfund den blev til i, og så nyttede det iøvrigt ikke noget, at en anden amerikaner - Charles Sanders Peirce - hævdede, at han havde skabt begrebet pragmatisme som et videnskabeligt metodisk begreb eller kriterium på sand viden overhovedet. Han måtte, som han selv skrev, give barnet et nyt navn, nemlig pragmaticisme. Det mente han var for hæsligt til at nogen ville stjæle det.²⁾

Den lingvistiske pragmatik har stort set bare navnet fælles med disse filosofiske "pragmatikker". Pragmatikken betegner i lingvistikken en deldisciplin, der siden Carnaps tredeling af sproganalysen, beskæftiger sig konkret med den talende eller sprogbrugerens faktiske

1) Undtagelsen er W.F.Haug's bekendte vareæstetik, der retteligt burde hedde vare-retorik eller varepragmatik.

2) Se herom Charles Sanders Peirce: Skriften II, p. 394, udgivet og forsynet med en 200 sider lang indføring af Karl-Otto Apel "Peirces Denkweg vom Pragmatismus zum Pragmatizismus." Suhrkamp Verlag 1970.

anvendelse af sproget, og altså ikke gennemfører de abstraktioner der konstituerer semantik og syntaks. Kravet om at samfundsrelaterede (sprog)videnskaben, samt en åbenlys mangel på praktiske resultater af det omfattende analysearbejde i det, der betragtes som de centrale discipliner - syntaks og tildels semantik, har medført en kraftig oprioritering af pragmatikken som område.

I danskstudiet ved Københavns Universitet har arbejdet med pragmatik siden 1969 været organiseret omkring 1. dels linjen "Pragmatisk Analyse". Her har hovedinteressen været at gøre det muligt at anvende den pragmatiske sproganalytik til at analysere danske sagprosa tekster med. Mine erfaringer med pragmatik stammer hovedsagelig fra arbejde inden for dette område. I det følgende vil jeg, hvis det ikke fremgår klart, at der er tale om en af ovennævnte pragmatikker, bruge sprogpragmatik som betegnelse for studiet af, eller rettere rekonstruktion af de konstituerende regler, hvorefter mennesket gør brug af sproget til at opfylde basale behov.

Den Empiriske Pragmatik.

Det er sagt om pragmatik, at det måtte betragtes som en spøg at placere det under danskstudiet, og senere præciserende, at det ville være ensbetydende med at lægge de fleste andre fag og fakulteter ind under dansk. Den kraft, som her tillægges det pragmatiske projekt, synes ikke at have givet sig udslag i "Pragmatisk Analyse". Når visionerne ikke er blevet til virkelighed (i danskstudiet) skyldes det blandt andet, at dansk er et fag, der lever af at analysere danske tekster; det sætter rammerne for den danske pragmatiks opfattelse af sprog, sprogbrugere og det fællesskab de indgår i.¹⁾ For at kunne udgøre en ny og bedre filologi i et gammelt, filologisk fag, tager pragmatikken form af en intuitiv forståelse af den konkrete tekst i den konkrete situation. Således karakteriseres "Pragmatisk Analyse" af sine fædre i en introducerende artikel, der er genoptrykt her i NyS nr. 9 p. 78-106.

1) Det danske er ikke centralt her, selvom det iøvrigt er et uløst problem for den danske pragmatik. I hvilken forstand er den medietiserede offentligheds tekster danske, eller hvordan er de internationale monopolars reklametekster danske ?

Denne opfattelse af pragmatikkens metode og genstandsområde, der forekommer naturlig i et tekstanalyserende fag, er reelt en reduktion af de muligheder for en praktisk teori, der ligger i sprogpragmatikken. Det fremgår klart, at pragmatik her er tænkt som empirisk (kommunikations)adfærdsvidenskab. Hvad der interesserer "pragmatikeren" er de konkrete ytringer og de konkrete betingelser de er blevet til under. For almene betingelser der er knyttet til alle mulige talesituationer, interesserer den empiriske pragmatik sig ikke. Hermed gøres sprogpragmatikken til en langt mindre almen og væsentlig disciplin end den faktisk er.

Inddragelsen af "den intuitive forståelse" er nok sket i den bedste mening som et forsøg på frigørelse fra (sprog)videnskabens monopol på at skabe viden, der kan anvendes i vor praktiske omgang med ting og tekster. Ironisk nok har netop dette krav om at gå forudsætningslavt til teksterne udleveret pragmatikken til at søge sin videnskabelige legitimering i anti-pragmatiske teorier om sprog. Hvis man for alvor skulle bygge analyser på en intuitiv forståelse, måtte det ske gennem en "forklaring" eller bedre en rekonstruktion af intuitionens grundlag gennem en diskursiv retfærdiggørelse. Det sker ikke. I stedet for sættes en veltilrettelagt Menon-dialog, hvor læreren efter omhyggelig udspørgen får eleven, som Sokrates får slaven, hen, hvor han vil have ham - i en afart af den strukturelle lingvistik. Jeg ser ingen sammensværgelse bag dette, men forstå kortslutningen fra den intuitive forståelse til strukturlingvistikken som en demonstration af, at den sunde fornuft ikke er helt rask. Appellerer man i sproganalytisk sammenhæng til den sunde fornuft, er det i realiteten en appel til strukturlingvistikken, der på mange måder fremstår som den naturlige måde at beskrive sprog på. Strukturlingvistik bruger jeg her i vid betydning om enhver beskrivelse og beskrivelsestradition der, selvom den som det er tilfældet med grammatik til stilistisk og pædagogisk brug, ikke ekspliciterer og strengt holder sig til de strukturalistiske krav til beskrivelse, går ud fra at sprog er et ordnet system af tegn eller regler. Sprogpragmatikken lader sig kun meget vanskeligt forene med sådan et grundsyn, og i det følgende vil jeg fremstille tre grunde hertil.

Først dogmet om, at sprogbrugen forudsætter sprogbygningen og ikke omvendt. Det er egentlig bare et andet udtryk for grundpostulatet

om, at sprog er et system af tegn. Lægger man vægten på sprogets systemkarakter, fremstår systemanvendelsen, sprogbrugen naturligt som et selvstændigt studierområde. Det er klart, at (udforskningen af) sprogbygningen sætter rammerne for studiet af sprogbrugsadfærden, der følgelig er mindre væsentlig, underordnet, og det er ligeså klart, at strukturlingvistikken ud fra egne forudsætninger må forstå sprogbrugsstudiet som et isoleret empirisk anvendelsesstudium. Vidnesbyrd om, at denne opfattelse også er tænkt forskningsstrategisk, får man hos Hjelmslev, der jo lidt højstemt erklærer, at på det strukturlingvistiske projekts utopiske endestation forenes immanens og transcendens på immanensens grund. I praksis sætter strukturlingvistikken immanens lig med syntaks, selvom visse retninger åbner sig mod andre deldiscipliner og lader der være bl.a. semantiske træk i sprogets dybder. Følgende eksempler fra pragmatikkens lidelseshistorie skulle vise, at der endnu er langt til denne lykkelige forening.

En af de opgaver, strukturlingvistikken stiller sig selv, er gennem generaliseringer at fremanalysere synonimrelationer mellem tilsyneladende forskellige sætninger, eller omvendt eksplicitere tve- eller flertyd i en og samme sætning.

At enhver sætning, når den optræder som ytring, kan have mange forskellige praktiske betydninger eller omvendt, at forskellige sproglige udtryk i praksis kan betyde et og det samme, må derfor interessere strukturlingvistikken. Dette at sætninger, når de anvendes, får betydning og enten eksplicit, eller også oftest gennem konteksten af sprogbrugerens angives at tælle som/udføre en bestemt handling, er et oplagt pragmatisk forhold. Hvordan kan det nu indpasses i en strukturrel teori? Ja, det må bringes på sætningsform og indføres i det generelle formelle beskrivelsessprog. Det gøres ved at fremstille alle ytringer som objekter for en anførende sætning af typen - "Jeg X'er dig"-. Det mystiske x er tænkt realiseret med et verbum, der deler træk med "sige, hævde". Alt dette foregår i et abstrakt, dybt beskrivelsessprog, hvorfor der må angives oversættelsesregler for at nå op til dagligsproget. Det er der dog ikke gjort meget ud af i denne forbindelse, fordi "Jeg x'er dig" - oftest er forsvundet i dagligsproget, og det synes umuligt at give formelle regler for, hvad der helt præcist skal stå på joker-pladsen, og under hvilke betingelser det forsvinder og dukker op på vejen mellem de to sprog.

For at bevare forestillingen om, at dette er fremstilling af et pragmatisk forhold, har tilhængerne af denne syntaktiske repræsentationsmåde gjort opmærksom på, at analysen relaterer sig til en autonom pragmatik. For den, der tror, at pragmatikken hører til transcendensen og beretter om sprogets indlejring i samfundsformationer og deres historiske udvikling, er autonom-pragmatikken nonsens.

Blandt andre pragmatiske forhold, der volder strukturlingvistikken besvær, er den viden og information der ikke er hævdet, men forudsat i sproglig interaktion. Sådan forudsat viden lader sig ikke indordne i sætningens dybe eller halvdybe strukturer af den simple grund, at forudsat viden slet ikke har noget med sætninger at gøre, men netop er pragmatiske forhold omkring ytringen af sætninger. Også de deiktiske udtryk - altså udtryk der får mening i forhold til elementer i kommunikationssituationen, volder problemer, og de må strukturaliseres idet de opfattes som anaforiske, pegende på andre udtryk i sætninger der måske ikke er realiseret, men til gengæld er tilstede i det dybe sprog. Således er. "Gå din vej.", blot mulig fordi der i dybden står: "Jeg befaler dig, at du skal gå din vej." Igen samme reduktion af et pragmatisk forhold til sætningsrepræsentation.

Som jeg fremstiller det her, behandler strukturlingvistikken stik de pragmatiske forhold på en åbenlys urimelig måde. Urimelighederne skyldes ikke, at de beskrivelsesforsøg, jeg har nævnt er specielt dårlige. For at gengive de pragmatiske forhold korrekt, måtte man give afkald på at bringe dem på sætningsformel, og man måtte give afkald på forestillingen om et konstrueret dybt sprog med en særlig forklarende kraft. Småjusteringer er ikke nok til at indpasse sprogpragmatikken, der fremfor at være en ny interessant kasse med data, har vist sig at være en spøg, men en god spøg, der rykker hele strukturlingvistikken ind under sig.¹⁾

Den anden grund til at strukturlingvistikken står i et uløseligt modsætningsforhold til sprogpragmatikken, er at den holder sig "ren", forstår sig selv som en deskriptiv videnskab. Således går den glip af den pointe som ligger, efterhånden godt skjult, i sproghandlingsteorien, at sprogudøvelse er at gøre brug af et sæt sociale

¹⁾ For en bredere og fyldigere beskrivelse af forholdet mellem lingvistik og pragmatik se Braunroth m.fl.: Ansätze und Aufgaben der linguistischen Pragmatik. Athenäum Fischer 1975.

handlinger, at reglerne der konstituerer fællesskabet af forstående og kommunikerende subjekter ikke lader sig beskrive objektivt på scien-tistisk vis. I sproghandlingsteorien ligger dybest set et krav om, at sprogvidenskaben må forstå sig i forhold til en almen normerende praksis, netop fordi den kommunikative samhandlen samtidig er en fastlæggelse af, hvordan vi skal forstå, komme til enighed om den totale livspraksis vi gennemskuende må beherske med henblik på for-andring (emancipation). Således bliver sprogvidenskaben, som al anden humanvidenskab, ud fra sprogpragmatikkens synsvinkel normeren-de, før den er beskrivende.

Strukturlingvistikken nægter at orientere sig i praktisk retning. Det praktiske spørgsmål, hvad er rigtige handlinger? lader man ligge, (sproglige) normer betragtes som noget ubegrundeligt, praktiske spørgs-mål som ikke sandhedsduelige og moral og sprogvidenskab som to væ-sensforskellige discipliner. I stedet har den forskrevet sig til en tek-nisk rationalitet, der sigter mod beherskelse og ikke har plads til moralitet; hermed har den også fornægtet sprogpragmatikken som den søger at reducere til en anomisk, empirisk pragmatik.

Når strukturlingvistikken nægter at forstå sig som praktisk vi-den(skab), hænger det sammen med, at den allerede har forstået sig selv som teoretisk skuen. Og det er endnu en grund til at sprogprag-matikken, der søger at forstå den kommunikative handlen mennesker imellem, ikke lader sig forene med en teoretisk strukturlingvistik. Jeg har allerede ovenfor antydnet, hvori den tendens til kontemplativ videnskabsopfattelse der præger strukturlingvistikken og dens prag-matik består. At sprogvidenskaben har samfundsrelateret sit ob-jekt, er ikke et modargument i denne forbindelse. Den videnskabe-lige virksomhed betragtes til dels stadig som en social selvstændig virksomhed, bare betinget af sit objekts inderste væsen, hvor den måde man producerer viden, dvs. gør naturfænomener (også sproget) begribelige, ikke har sin lige i nogen anden samfundsmæssig virksom-hed.

Og så er forholdet vel det, at ikke blot er den videnskabelige virksomheds resultater til rådighed for virksomhederne, men disse virksomheders behov er det, der sætter tingene på deres begreb - ikke den kontemplativt skuende videnskabsmand. "Pragmatisk Analyse" ved K.U. startede bl.a. med at beklage filologiens kontemplative fejl-

trin - at levere sprogvidenskabelige fakta til fri anvendelse, og lovede at øremærke sine resultater. Men netop i forbindelse med et så vittalt samfundsmæssigt område som sprogbrugen er det langtfra nok, at forskeren lover at holde sig selv i ørerne. Der er der allerede andre, der har et solidt greb. For den, der holder fast ved videnskaben som ren fornuft, bliver det at tage stilling til, hvordan den indhøstede viden skal anvendes i praksis problematisk. Videnskabsmanden, der vil forlade den rene teori, er stillet over for et pseudovalg. Enten må hans indgriben ske i overensstemmelse med en videnskabelig, objektiv norm, eller også må han vedkende sig et uvidenskabeligt, partisk engagement.¹⁾ En anden konsekvens er, at den rene videnskab, der ikke orienterer sig normativt, heller ikke kan orientere sin kritik af de faktiske forhold. Et eksempel på dette er sprog- og kommunikationsforskningens aktive rolle i det bedrag, der forvandler legitimationsproblemet i et samfund, der bygger på stadig færres rationelle viljesdannelse, og på stadig fleres passive accept, til et informationsproblem.

DEN EMPIRISKE PRAGMATIKS KOMMUNIKATIONSFÆLLESSKAB.

Jeg har ovenfor søgt at forklare, hvordan og hvorfor den empiriske pragmatik behandler sit objekt, som den gør. Jeg har vist det strukturlingvistiske grundlag for den empiriske pragmatiks opfattelse af konkrete ytringer underlagt tilfældige (sprogexterne) betingelser som sin genstand. Umiddelbart kunne det se ud som om det, i denne forbindelse, slet ikke giver mening at tale om et sprog- eller kommunikationsfællesskab med mindre man vil lade det empiriske faktum, at vi som regel forstår andre, når vi taler, og at vi kan iagttage en vis regularitet i sprog anvendelsen, være med til at konstituere et sprogfællesskab.

Denne minimale begrundelse afviser den empiriske pragmatik. I stedet for at se kommunikationsfællesskabet realiseret i konkrete sprogbrugssituationer, forstår man det virtualiseret. Støtten for dette synspunkt findes i teorien om den grammatiske kompetens. Ethvert menneske er i besiddelse af et fuldstændigt kendskab til sit sprog

¹⁾ Se, som et eksempel herpå, Frands Mortensen: Kommunikationskritisk analyse af 22-radioavisen, og det kritiske efterskrift i 2. udgaven.

(en grammatik), og enhver talende ville, alt andet lige, på baggrund heraf kunne danne sætninger korrekt. Desværre dannes og anvendes sætninger ikke under ideale betingelser, til gengæld er det forestillingen om det ufuldstændige i den faktiske sprogbrug, der gør det muligt at tale om et sprog- og kommunikationsfællesskab. Hvis ikke kommunikation til stadighed foregik under indskrænkede betingelser, så ville sprogbruken være en direkte afspejling af sprog-evnen og sprog- og kommunikationsfællesskabet ville være realiseret.

At udforskningen af sprog-evnen har drejet sig om syntaktiske, og i noget mindre omfang semantiske, rene forhold anses for forskningsstrategisk bestemt. Principielt kan andre aspekter af sprog-evnen udforskes - for eksempel evnen til at producere og forstå ytringer tilpasset den kontekst, hvori de forekommer, og således vil teorien om sprog-evnen også kunne blive en pragmatisk teori. Indtil videre lader den empiriske pragmatiks kommunikationsfællesskab sig ikke bestemme positivt. I stedet kritiserer de pragmatiske analyser de, oftest ekstrasproglige randbetingelser, der i praktiske situationer hindrer det empirisk aktuelle kommunikationsfællesskab i at være en realisering af det ideale. Men netop den manglende indholdsbestemmelse af kommunikationsfællesskabet gør det vanskeligt, ja faktisk umuligt at orientere kommunikationskritikken i praktisk retning. Den utopi om et andet, bedre fællesskab, hvorfra kritikken må hente sin kraft, er af gode grunde sjældent ekspliciteret, og henviser man til normer, er det oftest for at sikre kommunikationen teknisk snarere end praktisk rationalitet. (For eks. effektiv kommunikationsoverførsel).

DET MÅLRATIONELLE KOMMUNIKATIONSFÆLLESSKAB.

Et forsøg på at angive generelle betingelser i form af normer og maximer, der gælder for al samtale uden hensyn til situation og indhold, er gjort af Grice i artiklen "Logic and conversation" (68)¹⁾ Grices primære formål med at opstille sit normsystem, er at beskrive nogle ret komplicerede forståelsesprocesser i dagligsproget. De er komplicerede, fordi det der forstås af de samtalende ikke er

¹⁾ Optrykt i Cole, Peter, and Jerry Morgan (eds) 1975
Syntax and Semantics, 3: Speech Acts N.Y. Academic Press.

hævdet eller direkte udsagt i situationen. Grice kalder de specielle relationer han undersøger for nonconventionel conversational implicatures, og han bruger netop samtalenormerne til at forklare, hvordan implicatures er mulige i dagligsproget. ¹⁾ Hvis jeg bliver vækket af en der siger: "John, klokken er lidt i seks.", så vil jeg (hvis jeg iøvrigt gør krav på at tilhøre kommunikationsfællesskabet på det tidspunkt) ifølge Grice, forstå ytringen efter følgende mønster: Hun har givet en oplysning om, hvad klokken er. Der er ingen grund til at antage, at hun ikke overholder en samtalenorm, der foreskriver hende kun at komme med indlæg, der er relevante eller nødvendige i relation til det formål, vi har med at tale sammen. - En grund til at forstyrre mig (være relevant, give nødvendig information) ville være, at jeg må op for ikke at komme for sent. Hun må mene, at det er tid at stå op, - hun ved også, at jeg er klar over, at hun vil have mig til at stå op, - hun gør i det mindste intet for at få mig til at tro, at der er nogen anden grund - hun har altså til hensigt at få mig til at tro, at hun vil have mig til at stå op. At der ikke er nogen vej udenom, har jeg forstået gennem denne proces, der er en forståelsesprocedure for conversational implicatures. ²⁾

1) Strukturlingvistikken har allerede undersøgt muligheden af at anvende conversational implicatures på sin måde, nemlig til at beskrive syntaktiske regler formaliseret i de dybe strukturer. Se nærmere herom i Gordon og Lakoff: Conversational postulates, i det anførte værk af Cole og Morgan p. 83 - 106. Om forsøget på at formalisere disse pragmatiske forhold og vise deres betydning for sætnings(!)dannelse skriver de to forfattere usædvanligt åbenhjertigt uden at det dog får nogen konsekvenser for fremstillingen i øvrigt:

"Since not much is known about natural logic, all of the proposed logical structures used in this chapter were approximations. In other words, like all trees drawn in discussions of syntax, our logical structures are fudges the best we can do at present, but certainly subject to change."

(Cole/Morgan 75 p. 105)

2) På lignende måde fremstiller Searle i artiklen, Indirect Speech Acts, (Cole/Morgan 75 p. 59-83), hvordan en illokutionær handling forstås overført, således at den illokutionære pointe fremstår på trods af, at den er forskellig fra den faktisk udførte illokutionære handling.

Grice hævder sine normer både som empiriske fakta og som noget, vi bør følge. Overalt sætter han følgende princip:

"Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged. One might label this the COOPERATIVE PRINCIPLE."

(Grice 68 optrykt i: Cole and Morgan 75, p. 45.)

De underordnede normer fremstiller Grice som maximer, og han indordner dem i fire kategorier:

KVANTITET	- Giv i dit (samtale)bidrag den information, som er nødvendig (og ikke mere) i forhold til det som er samtalens formål.
KVALITET	- Sørg for at dit bidrag er sandt.
Sig intet som du selv tror er falsk.
Sig intet som du ikke har passende evidens for.
RELATION	- Vær relevant.
MODUS	- Udtryk dig klart.
Undgå flertydighed og vidtløftighed.

Det mest interessante ved maximer er jo, om de kan universaliseres. Hvorfor kan disse konversationelle maximer som Grice kalder dem, ikke være en almen normering af kommunikationsfællesskabet? Det kan de ikke, fordi de kun er gyldige i forhold til bestemte mål. De gælder primært rationel adfærd (også ikke sproglig) - effektiv udveksling af information, midler, redskaber, og kun sekundært kommunikative handlinger. Det er ikke muligt ud fra maximerne at normere selve de motiver og mål som gør ytringerne relevante og nødvendige i situationen. Selv om Grice hævder, at målrational adfærd er centralt for kommunikation, forhindrer det ikke, hvad enten han har ret

eller ej, at maximerne problematiseres lige så snart man går ud over en situation, hvor der er, eller det er muligt at opnå enighed om, hvilke midler der med rette bør anvendes for at nå rimelige mål. Langt mindre hjælper de os, når diskussionen er om, hvordan vi afgør, hvad der er rimelige mål, og hvornår vi er på vej til at realisere dem. Med andre ord, Grices maximer forudsætter de bekendte frie og lige kommunikationspartnerne, der handler i tvangløse sammenhænge.

Disse faktisk fulgte maximer kan altså ikke hævdes som almene praktiske normer. Gjorde man det, ville man almenligne partikulære mål og motiver i den sproglige handlen. Selv om Grice har ret, når han skriver, at det er langt lettere at sige sandheden end at finde på en løgn, så hjælper hans "normeringer" os ikke meget, når det gælder om at finde ud af hvornår og hvordan vi talende nærmer os sandheden snarere end løgnen.

UNIVERSALPRAGMATIKKENS INTERPRETATIONS- OG KOMMUNIKATIONSFÆLLESSKAB.

Jeg har ovenfor søgt at vise, hvorledes det er fælles for den empiriske pragmatik og Grices samtalebetingelser, at de ikke indeholder en praktisk hypotese. Her overfor står Universalpragmatikken som en sprogpragmatik der virkelig opstiller en sådan praktisk hypotese. Universalpragmatikkens genstandsområde er de almene strukturer for mulige talesituationer, forstået i betydningen mulighedsbetingelserne for, at ytringer kan blive til og for at forståelse overhovedet er mulig mellem talende. Nogle af disse mulighedsbetingelser fremtræder direkte som elementer i talen. De er på en gang repræsenteret i talen og betingelser for, at der kan tales. De elementer, der har denne dobbeltstruktur, benævner universalpragmatikken pragmatiske universalier. Det er klart, at netop sproghandlerne kan opfattes som pragmatiske universalier. Herigennem er det muligt at ytre sig, at fastlægge dialogroller mellem talende samtidig med, at sproghandlingen kan være udtrykt i en speciel, performativ del af ytringen. De pragmatiske universalier er altså på en gang empirisk foreliggende og dialogkonstituerende.

Antagelsen af almene betingelser for mulig tale er det, der gør

det muligt for universalpragmatikken at begribe kommunikationsfællesskabet. Forstået som regler enhver talende er underlagt eller indordner sig selv under, skaber disse almene kommunikationsbetingelser et reelt grundlag for et fællesskab, som alle talende i et sprogsamfund er del af, eller i det mindste tager del i.

I modsætning hertil prøver strukturlingvistikken og den empiriske pragmatik at indføre kommunikationsfællesskabet alene som noget hypotetisk, for gennem empiriske undersøgelser er det jo umuligt at bekræfte eksistensen af et grundlæggende fællesskab mellem talende. Man går ud fra, at mennesket er således indrettet, at enhver er udstyret med de samme sproglige anlæg, det vil sige, at enhver ville beherske sproget lige godt, hvis et homogent sprogfællesskab var virkelighed, hvis sprogudøvelsen ikke fandt sted under ydre forstyrrende omstændigheder. Fællesskabet giver altså en væsentlig, men meget hypotetisk mulighed for chancelighed i sprogbru- gen.

Universalpragmatikken går ud fra, at de principper der konstituerer kommunikationsfællesskabet altid allerede er antaget, når vi er sammen i sproget, og at fællesskabet således altid allerede er i spil, når vi selv i de mest ulige situationer talende nærmer os til andre. Med andre ord, sam-tale er mulig, ikke fordi et idealt kommunikations- og forståelsesfællesskab er virkeliggjort, ikke fordi vi er i færd med at realisere, eller nærmer os realiseringen af et idealt kommunikationsfællesskab, men alene fordi vi i enhver sam-tale handler som om det allerede var realiseret. Kontrafaktisk forventer vi, at det er muligt at tale sig ind i et idealt fællesskab, hvor forståelse faktisk er mulig. Og her ligger også begrundelsen for den universalpragmatiske antagelse af et før-empirisk kommunikationsfællesskab - så længe vi taler med andre, forudsætter vi, at det er muligt at komme til forståelse. Det empiriske faktum, at vi (stadig) taler, er det med andre ord, der fremtvinger antagelsen af det ideale kommunikationsfællesskab - ellers var forståelse ikke mulig.

Denne opfattelse af, hvordan kommunikativ handlen normeres, hvad der er talens mulighedsbetingelser, er vidt forskellig fra de samtalenormeringer, som er udtrykt i Grices konversationelle maximer. Jeg vil forsøge at vise, at uoverensstemmelsen på dette punkt mellem Grice og universalpragmatikken udspringer af en forskel i

forståelsesbegrebet.

For Grice betyder forståelse slet og ret, at man forstår, hvad den anden siger og mener. Kommunikationens centrale mål er ifølge Grice, at man giver og får information, påvirker og påvirkes. Forudsætningen for en effektiv virkeliggørelse af disse mål er netop, at man efterlever de konversationelle maximer, de sikrer samtalekanalen mod "støj". Men hermed er spørgsmålet om maximernes gyldighed og fornuftighed også afgjort i den forstand, at en videre begrundelse ikke er nødvendig. Med andre ord, opfatter man den forståelse som er i spil mellem talende som blot analytisk, forudsætter samtalen selvfølgelig Kooperation mellem de deltagende parter, men ikke i form af antagelse af et før-empirisk, idealt kommunikationsfællesskab.

For universalpragmatikken er forståelsen ikke bare analytisk, den er også refleksiv. Det vil sige, at enhver talende, gennem talen har mulighed for at nå til enighed med samtalepartneren om sandheden af de udsagn, der forekommer i samtalen, har mulighed for at vurdere samtalepartnerens og egen vederhæftighed, og endelig også har mulighed for at komme overens med samtalepartneren om rigtigheden og gyldigheden af de normative fordringer, der er indeholdt i samtalen. Denne refleksive forståelse, eller gennemlysning af hele vor (samtale)situation må være fornuftig, den må sikres mod et alment bedrag, eller vi må i det mindste have mulighed for at afgøre, om den forståelse vi er ifærd med at etablere, er ægte eller kun tilsyneladende ægte.

Grices konversationelle maximer er indeholdt i mulighedsbetingelserne for talende at realisere en refleksiv forståelse, der desuden er, at vi kan problematisere enhver samtale i de tre dimensioner, der er nævnt ovenfor.¹⁾ Vi har med andre ord som talende underlagt os en norm, der kræver, at vi kan afbryde optagelsen af ny information i den kommunikative handlen og gå nogle af de antagelser om sandhed, vederhæftighed, og rigtighed, som vi altid allerede naivt forudsætter gyldigheden af, efter i en fri diskussion. Når vi også

1) Her og i det følgende forudsættes, at sproget bruges seriøst, at den talende ikke bare leger med sproget og derigennem unddrager sig andres forventninger om, at han faktisk mener, hvad han siger og kan give gode grunde til det.

vil sikre os, at vi etablerer en sand indforståethed, må denne diskussion finde sted i en samtalsituation, hvor de implicerede har lige muligheder for at udføre og forstå sproglige handlinger, hvor de talende med andre ord ikke er tvunget ind i faste (dialog)roller. Det er kun altfor indlysende klart, at et sådant idealt samtalerum ikke er realiseret (ret mange steder) her og nu, og at der ikke er nogen grund til at tro, at vi er på vej til at realisere det, der er vel snarere grund til at tro, at vi er på vej i modsat retning. Derfor er der al mulig grund til at gentage, at dette ideale samtalerum eller sprogfællesskab er før-empirisk, men kontrafaktisk antaget i enhver faktisk talesituation, og at det netop klart fungerer som en uomgængelig norm for enhver talende, når man ikke blot, som Grice, antager at sprogets centrale funktion er effektiv informationsudveksling, men når man også peger på sproget som et medium for fornuft, som universalpragmatikken gør det ved at hævde den refleksive forståelse som en central sprogfunktion.

Forholdet mellem den empiriske pragmatik og universalpragmatikken kan nu beskrives klarere. Den tomme universalpragmatik overflødiggør eller erstatter på ingen måde den empiriske pragmatik. Den gør det muligt for den blinde empiriske pragmatik at orientere sig normativt. Forstået som en praktisk norm, giver det før-empiriske kommunikationsfællesskab den empiriske pragmatiks kritik et sigte. For eksempel må faktiske samtalsituationer og tilfældige betingelser heri for sprogudøvelsen beskrives og forklares empirisk, men beskrivelsen orienteres normativt, idet den giver os mulighed for at forstå, hvornår og hvordan vi faktisk nærmer os en realisation af det ellers blot foregrebne kommunikationsfællesskab, og hvornår vi talende/handlende fjerner os fra denne realisation. Og ikke blot giver den os mulighed for at forstå, men også for handlende at organisere vores liv og tilvejebringe de empiriske betingelser, der muliggør gennemsigtigheden eller den refleksive forståelse.

Man kan mene, hvad man vil om universalpragmatikken og de vældige områder den pludselig rykker ind i sprogvidenskaben, og det bør man ikke gøre. For enhver der beskæftiger sig praktisk med sprog og sprogbrug, etablerer universalpragmatikken helt klart en opfordring til at tage meget grundlæggende forhold i sprogbeskrivelsen op til kritisk revision. Denne opfordring burde ikke være givet forgæves.